

## DEDE KORKUT DESTANLARINDA DUA MOTİFLERİ

YAŞAR AKBIYIK\*

Dede Korkut destanları, Oğuzların Sirderya'nın kuzeyindeki yurtlarında, IX ile XI. asırlarda, gerek Peçenek ve Kıpçaklarla, gerekse kendi aralarındaki savaşları, daha sonraki dönemlerde ise, Akkoyunlu Türkmen devletinin, Anadolu, İran ve Kuzey Azerbaycan'daki fetihlerini komşu Gürcü, Abaza ve Trabzon Rum ülkeleri ile mücadelelerini içine alan, XV. asrın ikinci yarısında telif ve tasnif edilmiş olduğu tahmin edilen bir eserdir.<sup>1</sup>

Destanlar Orta Asya'da yaşayan Oğuzlarla onların Anadolu'ya gelmiş olan boylarının toplum hayatını, türlü yönlerden aydınlatmak bakımından önemli bilgilerle yüklüdür. Hikâyelerde yer alan kültürel öğeler Orta Asya Türk kültür hayatından olduğu kadar, İslâm sonrası Türk kültür hayatından örnekleri de sergilemektedir.

Dede Korkut destanlarında yer alan dua motiflerinde, İslâm öncesi eski Türk inançlarının izleri görüldüğü gibi İslâmiyetin kabulü ile ortaya çıkan yeni inanç sisteminin zengin örneklerini de görmekteyiz. Dinî bir unsur olarak dualar, destanların içinde, gerek dilekte bulunma, gerekse kahramanların zor durumda kaldıkları zaman, Allah'a yakarışı olarak ortaya çıkmaktadır. Dua örnekleri, özellikle destanların sonlarında yer almakta olup, birbirine benzer kalıplaşmış ifadelerden oluşmakta ve destanlar bu dua motifleriyle son bulmaktadır.

Destanlarda dua kelimesinin yanısıra aynı anlamda kullanılan "alkış" sözcüğü de geçmektedir. Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatılan hikâyede: "Dedem Korkut gelip şadıllık çaldı. Hem Basat'a alkış verdi" ifadesinde geçen "alkış verdi" deyimini dua etmek anlamındadır.<sup>2</sup> Destanlarda; dua etmek, dua eylemek, dua kılmak, dua ettirmek, dualar etmek, dua ile anmak şeklinde

---

\* Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Başkanı.

<sup>1</sup> *İslam Ansiklopedisi*, Korkut Ata Maddesi, cilt VI, s. 865.

<sup>2</sup> Muharrem Ergin, *Dede Korkud Kitabı*, cilt 2. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1963, s. 13; Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkut'un Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 162.

ifadelere raslamaktayız. Türkçede "kargış" beddua "kargamak" ise beddua etmek anlamındadır.<sup>3</sup> Kazan oğlu Uruz Bey hikâyesinde geçen "yalnız oğul haberini a Kazan desene bana, demez olursan yana yakıla kargaram Kazan sana" sözündeki "kargaram" kelimesi beddua ederim anlamındadır.<sup>4</sup> Yine Salur Kazan hikâyesinde geçen "yohsa karış verürin şimdi sana" ifadesindeki "karış vermek" deyiimi de beddua etmek anlamına gelmektedir.<sup>5</sup>

Destanların sonlarında yeralan dua motiflerinde şu örneklere rastlanmaktadır:

"Kara ölüm geldiğinde geçit versin, ölüm vakti geldiğinde imandan ayırmasın. Sağlık ile sağ-için devletün Hak artırsın. Ol öğdügüm yüce Tanrı dost olup yardım etsin. Yom vereyim (saadet dileyeyim) hanım yerli kara dağların yıkılmasın. Karadağa vardığında aşıt versin. Gölgelice kaba ağacın kesilmesin. Devletlü kaba ağacın kesilmesin. Kamın (?) akan görklü suyun kurumasın. Kanlu kanlu sulardan geçit versin. Kanatlarının ucu kırılmasın. Çapariken (seğirtirken) ak-boz atın büdürmesün (sürçmesin). Çalışında kara polat oz kılıcın kedilmesin (çentilmesin). Dürtüşürken ala gönderin (mızrağın) ufanmasın. Ak pürçekli anan yeri cennet olsun. Ak sakallı baban yeri uçmak olsun. Oğul ile karındaşın ayırmasın. Hakkın yandırdığı çırağın (ışığın) yanadursun. Kaadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin,<sup>6</sup> Kadir Allah yüzün ağ etsün"<sup>7</sup> duaları yer almaktadır.

Salur Kazan hikâyesinin sonunda "amin diyenler dizar (Tanrı'nın yüzünü) görsün. Ak alında beş kelime dua kıldık, kabul olsun. Allah'ın verdiği umudun kırılmasın, yığışdırsın, dürüştürsün günahnızı adı görklü Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağışlasın,"<sup>8</sup> duası yer almaktadır. Beyrek hikâyesinin sonunda ise bunlardan değişik olarak; "Ulu Tanrı Beyrek'e rahmet kılсын yiğitlerin aslanı Hz. Ali'nin elinden Cennette kevser içmeyi nasip etsin"

<sup>3</sup> *Divan-ı Lugat-it-Türk Tercümesi*, çeviren Besim Atalay, TDK yayınları, Ankara 1991, cilt 4, s. 268.

<sup>4</sup> Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 66.

<sup>5</sup> *A.g.e.*, s. 238.

<sup>6</sup> Orhan Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 15.

<sup>7</sup> *A.g.e.*, s. 114.

<sup>8</sup> *A.g.e.*, s. 30.

duası yer almaktadır.<sup>9</sup> Kazan Bey oğlu Uruz Hikâyesinin sonunda ise "bu duaya amin deyenler dizar (didar) görsün" ifadesi yer almaktadır.<sup>10</sup>

Dede Korkut destanlarında ölümden "kara ölüm" diye bahsedilmekte ve "kara ölüm geldiğinde geçit versin" ifadesi geçmektedir. Burada açık olmakla birlikte Sırat köprüsünden geçişin kolay olması temennisinde bulunulduğu söylenilebilir.<sup>11</sup> Türklerde ak kelimesi sevincin, ilahî kutsallığın, yaz mevsiminin, güney yönünün, saflığın, temizliğin, kara kelimesi ise olumsuz kutsallığın kasvetin, felaketin, kuzey yönünün, kış mevsiminin, kötülüğün timsalidir.<sup>12</sup> "Kara ölüm" deyimini sıkça rastladığımız, kara talih, kara haber, kara baht, kara gün gibi ifadelerde olduğu gibi burada da olumsuzluğu, acıyı, şiddeti, matemi ifade etmektedir. Kara kelimesi, Kara Mehmet, Kara Yusuf gibi Türkçede büyük hükümdarlara ve kahramanlara verilen bir lakap olduğu kadar bugün bile "etkili, şiddetli" anlamını taşımaktadır. Kara kış, kara haber, kara ölüm ifadeleri bunun bir örneğidir.<sup>13</sup>

"Ahir sonu arı imandan ayırmasın" yani son nefeste, ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın ifadesi, Allah'a ve O'nun buyruklarına sağlam ve sade bir inancı dile getirmenin yanı sıra, son nefeste imandan Kuran'dan ayırmasın anlamındadır.<sup>14</sup>

Anne ve baba için "ak bürçekli anan yeri behişt olsun. Ak sakallı baban yeri uçmak olsun" şeklinde yapılan dualarda ailenin temeli olan anne ve babaya verilen değer vurgulanmakta ve onların öldükten sonra kalacağı yerin cennet olması temennisinde bulunmaktadır. "Uçmak" ve "behişt" kelimelerinin cennet anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ak pürçekli yani saç ağarmış anne ile sakalı ağarmış baba ailenin kurulmasında emeği geçmiş çoluk çocuk sahibi yaşı ilerlemiş duaya muhtaç eşleri tanımlamaktadır. Dua edilirken sadece anneye veya babaya değil ikisine birlikte dua edilmektedir. Destanlarda "ana hakkı, Tanrı hakkı" ile bir tutulmaktadır.<sup>15</sup> "Oğul ile karındaşın ayırmasın" duasında da ailenin birlik ve beraberliğinin korunması

<sup>9</sup> *A.g.e.*, s. 152.

<sup>10</sup> *A.g.e.*, s. 74. Aynı ifade diğer hikâyelerde de görülmektedir. Bakınız O.Şaik Gökyay, *a.g.e.* s. 20, 30, 97, 133, 144, 152.

<sup>11</sup> *A.g.e.*, s. CCLXXVI.

<sup>12</sup> Ak ve kara kelimesinin kullanımı için bakınız Ziya Gökalp, *Türk Tôresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 72.

<sup>13</sup> İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1986, s. 229.

<sup>14</sup> O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. CCLXXIV.

<sup>15</sup> *A.g.e.*, s. 127.

temennisi yatmaktadır. Dualarda eşlerin birbirinden bahsederden "başım bahtı, evim tahtı" şeklinde hitap etmesi birbirine verdiği değeri göstermektedir.

"Hakkın yandırdığı çırağın (ışığın) yanadursun" duası ateşi yanan ocağın sönmemesi ailenin devam etmesi dileğinde bulunulmasıdır. Burada geçen "çırağ" sözü çam ağacının sakızlı ve yağlı yeri olup eskiden evlerde hem aydınlatma ve hem de ocağı tutuşturmak için kullanılırdı. Gerek ışığın yanması ve gerekse ocağın tütmesi evde hayat işaretidir. Sönmesi ise evin ocağın dağılması, yok olması demektir. Bu sebeple eski Türklerde ateş ve ocak kutsaldır. Eski Türkler ateşin yandığı ocağı söndürmez ve üstüne su dökmezlerdi. Göktürkler ateşin kutsallığına inanırlardı. Yanan ateşin alevlerinin üstünden atlamak suretiyle kötü ruhlardan temizlendiklerine inanırlardı.<sup>16</sup> Ocaktaki ateşi söndürmeyerek bu saygıyı ömür boyu sürdürürlerdi. Ateş ocak içinde küle gömülerek saklanırdı. Kül ateşin koruyucusu kabul ediliyordu. Kül içinde yeniden ateş yakmaya hazır halde saklanan kora nispete ailede son çocuğa "kül" ismi verilirdi. Kül Tigin bunun bir örneğidir.<sup>17</sup>

"Yerli kara dağların yıkılmasın, kara dağa vardığında aşıt versin" şeklinde yapılan dua Türklerdeki dağ kültürünün izlerini yansıtır. Dikeyliğin güçlü simgesi olan dağ ormanları ile, karla kaplı oluşu ulaşılmazlığı ve gizemliliği, tepeleri göklere varan heybetli duruşu ile Türk destanlarında önemli bir rol oynamaktadır. Dağlar yeryüzünden göğe doğru yükselişi temsil eder. Dağların insanları Tanrı'ya yaklaştırdığı duaların oradan daha iyi işitilebileceği düşünülmüştür. Bu sebeple ölümler de Tanrı'ya daha yakın olacakları düşüncesiyle yüksek yerlere gömülmüştür.<sup>18</sup> Hunlar, Göktürkler, Uygurlar dağları Tanrı makamı saydıklarından ölümlerini hep yüksek yerlere ve tepelere gömerlerdi. Bugün Anadolu'da Türkler mezarlarını yüksek yerlere yaptıkları gibi dağ tepelerindeki yatlara kurban kesme geleneğini sürdürmektedirler.<sup>19</sup>

Eski Türklerin kutsal dağları olduğu, bu dağlarda Gök Tanrı'ya kurban kestikleri bilinmektedir. Hun hakanlarının Çinlilerle yaptıkları anlaşmaları

<sup>16</sup> İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 25.

<sup>17</sup> Ahmet Temir, "Türkçe Kül Tigin ve Moğolca Od Çigin Adları İle İlgili Taruřmalar Üzerine", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 293-299.

<sup>18</sup> J. Paul Roux, *Moğolların ve Türklerin Eski Dini*, çeviren: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınevi, İstanbul 1994, s. 124.

<sup>19</sup> Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1977, s. 350.

Hun dağının tepesinde teyid ettikleri bilinmektedir. Hunlar kurbanlarını da Han Yoan dağında keserlerdi.<sup>20</sup> Orta Asya dağlarının çoğu mübarek, kutsal, büyük ata, büyük anlamlarına gelen sıfatlarla anılmaktadır. Her boyun ve her obanın kendine ayrılmış kutsal dağı vardı. Orhun yazıtlarında geçen ünlü Ötüken Dağı ve ormanı Göktürk Devletindeki bütün Türk boyları gibi, Uygurlar için kutsal sayılmıştır.<sup>21</sup> Ulu dağlara, yüksek tepelere Türklerin saygıyla bakuklarını bugün Anadolu'nun birçok yerinde dağ eteklerinde, tepelerde birer yatacın bulunmasından ve buralarda kurban kesilmesinden, dua edilmesinden anlıyoruz.

Dede Korkut destanlarında dağa beddua edildiği de görülmektedir. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde olayın geçtiği yerdeki Kazılık Dağına karşı, Dirse Hanın hanımının yakutğu soylamada geçen "akar senin suların Kazılık Dağı, akar iken akmaz olsun. Biter senin otların Kazılık Dağı biter iken bitmez olsun. Kaçar senin geyiklerin Kazılık Dağı kaçar iken kaçmaz olsun, taşa dönsün" ifadeleri dağlara beddua edildiğini göstermektedir. Burada suları akmayan, üzerinde bitkiler bitmeyen, geyikleri koşuşmayan dolaşısıyla hiçbir hayat işareti görülmeyen dağ tiplmesi yapılmaktadır. Bu da en büyük bedduadır.<sup>22</sup>

"Gölgelice kaba ağacın kesilmesin, devletlü kaba ağacın kesilmesün" duası eski Türklerdeki ağaç kültürünün izlerini yansıtmaktadır. Salur Kazan hikâyesinde Uruz Han'ın ağaca karşı yaptığı saylamada:

Ağaç ağaç dersem sana arlanma ağaç  
 Mekke ile Medine'nin kapusu ağaç  
 Musa kelimün asası ağaç  
 Büyük büyük suların köprüsü ağaç  
 Kara kara denizerün gemisi ağaç  
 Şah-ı Merdan Ali'nin Düldülünün eyeri ağaç  
 Zülfekarun kınıyılan kabzası ağaç  
 Şah Hasanıla Hüseyin'in beşiği ağaç  
 Eğer erdür, eğer avratdur korkusu ağaç

<sup>20</sup> Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986, s. 48.

<sup>21</sup> Bugün Anadolu'da Edremit yakınındaki Kaz dağı, Toroslarda Sultan dağı, Silifke'deki Kırıl dağı Türkmenlerin kurban kestikleri yerler olarak örnek gösterilebilir. Bakınız O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. CCXCIX.

<sup>22</sup> O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 25.

Başun ala bakar olsam başsuz ağaç  
 Dibün ala bakar olsam dipsiz ağaç  
 Meni sana asarlar götürmegil ağaç  
 Götürececek olurısan yigitlögüm seni tutsun ağaç  
 Bizüm elde gerek idün ağaç  
 Kara hindu kullarına buyuraydum  
 Seni pare pare doğrayalaridi ağaç<sup>23</sup>

şeklinde geçen ifadeler, İslamlıkla ilgili unsurları yansıtanın yanında, Altaylı kamların kutsal ağaçlar için söyledikleri ilahileri hatırlatmaktadır.<sup>24</sup> Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikayede Basat'ın Tepegöz'e "atam adın sorarsan kabu ağaç, anam sorarsan kağanarlan" sözü ağacın kutlu sayıldığını göstermektedir. Hunlar arasında bazı boylar ağaçtan türediklerine inanırdı. Uygurların göç destanında Tuğla ve Selenge nehirlerinin çıktığı Hulin adlı bir dağdaki ağacın üstüne, gece gökten inen bir ışıkla, ağaç hamile kalmış ve beş çocuk doğurmuştur.<sup>25</sup> Türk boylarından biri olan Kıpçak, ismi ağaç kavuğu anlamında olup, bir ağaç kovuğunda doğan çocuğa "Kıpçak" isminin verildiği bilinmektedir.<sup>26</sup>

Türkmenlerde değnek atlama diye bir yemin vardır. Çepniler arasında çıkan davaları idare eden babalara "pir budak" denmektedir. Bunların elindeki değneği kutsal bir ağaç olarak tanırlar ve en büyük yemini bunun üstünden atlayarak yaparlardı.<sup>27</sup>

Yakutların kutsal ağaç dibinde dua ettikleri bilinmektedir. Yenişehir köylerinden birinde yaşlı bir ağacın yanında dua ederek ve altından geçerek, çocuk isteyen köylü kadınlar görülmüştür.<sup>28</sup> Edremit Çamcı Köyü Türkmenleri ile Karakeçili yürüklerinde hasta çocukları için okudukları duada ulu ağaçlara seslenilmektedir. Yine aynı köyde kendisi ile alay edilen bir öksüz

<sup>23</sup> *A.g.e.*, s. 25.

<sup>24</sup> O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. CCXCV.

<sup>25</sup> W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, çeviren: Nimet Uluğtuğ, Ankara 1942, s. 80-81.

<sup>26</sup> Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971, s. 88.

<sup>27</sup> Ali Rıza Yalman (Yalkın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, cilt II. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s. 118.

<sup>28</sup> Abdulkadir İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1951, sayı 4, s. 477.

çocuğun kendisini savunurken "ben ağaç kovduğundan mı oldum" sözü eski Türk inançlarının bir izidir.<sup>29</sup>

Anadolu'nun birçok yerinde Yörükler, Türkmenler ve birçok köy halkı ulu ağaçları kesmenin iyi bir şey olmadığına ve uğursuzluk getireceğine inanırlar. Bazı kutlu tanınan ağaçlara bez bağlarlar, bu ağacın dibindeki yaurlardan dilekte bulunurlar.<sup>30</sup> Bütün bu bilgiler ve Dede Korkut destanında geçen ağaçla ilgili dua Türklerde ağaç kültürünün izlerini yansıtmaktadır. "Gölgelice" deymi ise altında insanların dinlendiği, serinlediği, meyve veren canlı ağacı ifade etmektedir.

"Kamun akan görklü suyun kurumasın; kanlı kanlı sulardan geçit versin" duası Türklerin suyu kutsal saydığına bir işarettir. Türklerde su bir sağlık, temizlik timsalidir. Hikâyelerde geçen "arı su" deymi bunun bir örneğidir. Türklerde suyun herhangi bir şekilde kirletilmesi, veya el sokulması kesinlikle yasaktır. Çağatay Han suya küçük abdestini yapan, tüküren veya burnunu temizleyenlerin öldürülmesini emretmiştir.<sup>31</sup> Orhun yazıtlarından anlaşıldığına göre, VIII. yüzyılda Göktürklerde "yer-su" devletin resmî kültürlerinden biri olmuştur. Türklerin üzerinde yaşadıkları yer ve sular aynı zamanda Türklerin koruyucusu idiler. Yer ve sular kutsallık işareti olup sonsuz bir güzellik kaynağı idiler.<sup>32</sup> Kimekler İrtiş ırmağını büyük sayarlar, ona taparlar ve secde ederlerdi. Hun Türkleri sulara ve ağaçlara kurban verirlerdi. Barsgan ahalisi, Isık gölünü her yıl özel bir törenle dolaşarak onu takdis ederlerdi.<sup>33</sup>

Oğuzlar ölümlerini Ceyhun ırmağına bırakırlardı. Oğuz menkıbelerinde, Korkut Ata'nın ölümü hakkında onun Sirderya üzerinde bir seccade üzerinde elinde kopuzuyla ölümü beklediği anlatılır. Atilla'nın Thies yahut Etsch nehrinde gömüldüğü efsanelerde geçmektedir. Salur Kazan'ın "su Tanrı'nın yüzünü görmüştür" diyerek suya karşı söylediği:

<sup>29</sup> Bu dua şu şekildedir: "Dağlar, taşlar, goca ağaçlar, goca çaylar goyunoğlu Yusuf hu! Gel çocuğumun garnının ağrısını al." Bakınız Mehmet Eröz a.g.e., s. 366.

<sup>30</sup> Mehmet Eröz, a.g.e., s. 374.

<sup>31</sup> Paul Roux, a.g.e., s. 114.

<sup>32</sup> Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 315.

<sup>33</sup> Abdulkadir İnan, "Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 249.

Çağnam çağnam kayalardan çıkan su  
 Büyük büyük ağaç gemileri oynatan su  
 Hasanla Hüseyinün hasreti su  
 Ayşe ile Fatmanun nigahı su  
 Bağ ve bostanın zineti su  
 Şahbazlar atlar içdüğü su  
 Ağ koyunlar gelüp çevresinde yuttuğu su  
 Ordamin haberini bilürmüsün degil mana  
 Kara başum kurban olsun suyum sana  
 Yoksa karış verürin şimdi sana

şeklindeki soylaması eski Türklerin yer-su ruhlarına karşı söyledikleri ilahileri andırmaktadır.<sup>34</sup> Hikâyelerde Tanrı ve Hz. Muhammed için kullanılan "görklü" kelimesinin Kan Turalı hikayesindeki "akındılı görklü suyun dünün geçtin" ifadesinde "görklü su" şeklinde su için de kullanıldığını görüyoruz. Tanrı ve Hz. Muhammed için kullanılan bir kelimenin su için de kullanılması suya verilen kutsallığı göstermektedir. Bugün Anadolu'nun çoğu yerinde görülen ayakta su içmeme, suyu oturarak içme ve su getirene teşekkür anlamında kullanılan "su gibi aziz olasın" ifadesi eski Türk inançlarında suya gösterilen saygının günümüzdeki yansımalarıdır.

"Çapar iken ağ-boz atun büdürmesün" yani seçirtirken ak-boz atun sürçmesin duası eski Türk dininde atların koruyucusu olan tanrıya okunan ilahinin devamıdır. Eski Şaman ilahilerinde bu dua olduğu gibi geçmektedir. Yakutların, atların koruyucu tanrıçası Hotay Homporun'a karşı söyledikleri ilahide şu ifadeler geçmektedir: "At sürücüsü, Hotay Homporun, betevi urnaklıyı (atı) büdertme (sürçtürme), ayrı ırnaklıyı (sığır, koyun, keçi) ayırma."<sup>35</sup> Türklerin hayatında atun yeri ölçülmeyecek kadar büyük ve önemlidir. Ayakta durabilecek duruma gelen Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at hazır bulunurdu. Hunlar at üstünde yerler, içerler, alışveriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlardı. Adeta at üstünde ikamet ederlerdi. Bozkırlarda yaşayan eski Türkler çobanlıkta hemen hemen bütün hayatını borçlu olduğu, özel ad ve unvanlar verdiği, törenle gömdüğü ata, gerektiğinde konu-

<sup>34</sup> O. Şaik Gökay, *a.g.e.*, s. CCXIII.

<sup>35</sup> *A.g.e.*, s. CCCI.

şan, zeka sahibi, gökten inmiş, bir nevi kutsal hayvan gözü ile bakmıştır.<sup>36</sup> At bu dünyada yalnız onun silah arkadaşı olduğu için değil, öldükten sonra da öteki dünyada her bakımdan kendisinden faydalanacağına inandığı için ayrı ve eşsiz bir değer taşımaktadır. Eski Türkler kurban olarak at keserlerdi. Atın kafatası kutsal sayılır ve yere atılmazdı. Bir sıruk üzerine geçirilerek dikilirdi.<sup>37</sup>

Dede Korkut destanlarında, Bamsı Beyrek zindandan çıkıncaya kadar onaltı yıl kendisini bekleyen atına:

At demezem sana kardeş derem  
Kardeşumdan yeg  
Başum beraberi  
Başuma iş geldi yoldaş derem  
Yoldaşumdan yeg

derken bütün Türklerin ağzından konuşmuştur. At ile erin değerini bir tutan Türkler için, kişiye arkadaşlarından daha yakındır. Sahibine çok sadıktır.<sup>38</sup>

Atlara verilen önem ve değer dolayısıyla onlara özel mezarlar yaptırılmıştır. Osmanlı sultanı II. Osman, Sisli Kır adındaki atı ölünce, onu Üsküdar'daki Kavakсарayı'na gömdürmüş, bir mezar yaptırarak başına ölüm tarihini gösteren bir mezar taşı dikürmüştür.<sup>39</sup> En eski çağlardan beri at Türklerin iktisadî, siyasî ve sosyal hayatında önemli rol oynamıştır. Türklerin günlük hayatında önemli olan at, ölüm sonrasında da oldukça önemlidir. Atın ölen kişiyle birlikte gömülmesi ya da derisinin sııklara geçirilerek mezara dikilmesi, ölen kişinin cennete gideceği inancından kaynaklanıyordu.<sup>40</sup>

"Çaldığında kara polat öz kılıcın kedilmesin (çentilmesin). Dürtüşürken ala gönderin (mızrağın) ufanmasın" duası düşman karşısında savaşırken zor duruma güşmemeyi, başarı kazanmayı temenni etmektedir. Kılıç ve mızrak,

<sup>36</sup> Ahmet Caferoğlu, "Türk Anomastiğinde At Kültürü", *Türkiyat Mecmuası*, cilt 10, 1953, s. 201-212.

<sup>37</sup> Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizim*, Ankara 1986, s. 101; L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Ankara 1986, s. 336.

<sup>38</sup> O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. CDXXVI.

<sup>39</sup> *A.g.e.*, s. CDXXVIII.

<sup>40</sup> W. Radloff, *Sibiryadan Seçmeler*, Ankara 1986, s. 181; Ali Abbas Çınar, *Türklerde At ve Atıcılık*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1993, s. 1922.

Türklerde üzerine and içilen, yemin edilen, önemli unsurların başında gelir. Türklerde, kahramanın kılıcı altundan geçmek, itaat ve sadakat andı sayılır. Buna örnek olarak, Beyrek'in yavuklusunu bir düzenle almağa kalkışan, Yalancı-Oğlu Yalancık'ın Beyrek'in kılıcı altundan geçtiği, Beyrek'in de onun suçunu affettiği gösterilebilir.<sup>41</sup> Fatih Sultan Mehmet Galata ahalisine verdiği ahitnamede "kuşandığım kılıç hakkı için" diyerek yemin etmiştir. Bamsı Beyrek Kan-Turalı, Usun Koca oğlu Seğrek hikâyelerinde "kılıcıma doğranayım" şeklinde yemin motifleri görülmektedir.<sup>42</sup> Destanlarda alpler kılıçlarından "karapolat oz kılıç" diye bahsederler. Bu kara kuvvetin ifadesi olduğu gibi, polat da onların çelikten yapıldığını gösterir. "Öz" deyimini ise kılıcın sağlamlığını anlatan bir nitelemedir. "Ak alnında beş kelime dua kıldık kabul olsun, Allah'ın verdiği ümidin kırılmasın. Derlesin, toplansın günahlarını da adı görklü Muhammed yüzü suyuna bağışlasın" duasındaki "ak alnında" tabiri, karşısında önünde anlamındadır. Yani Allaha karşı dua etmek anlamındadır.<sup>43</sup>

"Görklü" kelimesi eski Türkçede Tanrı'nın bir sıfatı olarak "güzel" anlamına gelmektedir.<sup>44</sup> Görklü kelimesi hikâyeleride, "Görklü Tanrı" şekliyle Allah'ın bir sıfatı olarak geçtiği gibi, "Görklü Muhammed" ve "görklü su" şeklinde kullanıldığını da görüyoruz.

Beyrek'in öldürülmesini anlatan hikâyede geçen "Ulu Tanrı Beyrek'e rahmet kalsın. Yiğitlerin aslanı Hz. Ali'nin elinden Cennette kevser içmeyi nasip etsin" duası, bir inanca göre, Cennete gireceklere Hz. Ali sakilik edecektir. Onun için Hz. Ali'nin bir diğer lakabı da "kevser sakisi"dir. Burada bu inanışın izleri görülmektedir.<sup>45</sup> Destanların sonunda geçen bu dua örneklerinin yanısıra, olayların akışı içinde diğer bazı dua örneklerine de raslanmaktadır.

Kazan Beyin oğlu Uruz hikâyesinde "Kazan konur atından yere indi. Akıp giden arı sudan abdest aldı. Ak alnını yere koydu. İki rekat namaz kıldı, ağladı. Kadir Tanrı'dan hacet diledi. Yüzünü yere sürdü. Din serveri Muhammed'e salavat getirdi. Deve gibi böğürdü, aslan gibi kükredi. Nara atıp

<sup>41</sup> O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 56.

<sup>42</sup> *A.g.e.*, s. CCIX.

<sup>43</sup> Günay Kut, *O. Şaik Gökyay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 93.*

<sup>44</sup> Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 126; O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. CCCLXXIII.

<sup>45</sup> O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. CCLXXXVI.

haykırdı. yapayalnız kafire "at tepti" ifadeleri genelde Türklerin savaş öncesi yerine getirdiği, Allah'a yakarışı sergilemektedir.<sup>46</sup> Savaştan önce Oğuz beyleri arı sudan abdest alırlar, alınlarını yere koyarlar, iki rekat namaz kılarlar, adı görklü Muhammed'e salavat getirip kınından kılıç sıyrıp tekbir getirip, düşmana saldırırlardı. Burada bahsedilen iki rekat namaz bir kimsenen Allah'tan bir dileği olduğu zaman abdest alıp kıldığı iki rekat namazdır. Abdestin arı su ile alınması dinin emirlerindedir. Abdest alınacak suyun hem arı, hem de arıtıcı olması abdestin gereğidir. Bu sebeple hikâyelerde geçen arı su deymi gereksiz olarak yer almamıştır.<sup>47</sup>

Savaştan önce düşman karşısında zor durumda kalan Beğil oğlu Emre'nin, Allah'ın birliğini ve yüceliğini anarak, yalvarıp, yardım isterken söylediği:

Yücelerden yücesin  
 Yüce Tanrı  
 Kimse bilmez nicesin  
 Görklü Tanrı  
 Sen Ademe tac urdun  
 Şeytana lanet kıldun  
 Bir suçtan ötürü dergahtan sürdün  
 İbrahimi tutdurdun  
 Hanum güne çolgadun  
 Götürüp oda atdurdun  
 Odu bostan kıldun  
 Birligüne sığındum  
 Aziz Allah, Hocam bana meded

sözleri üzerine rakibi Tekür oğlan; "yenildin ise Tanrı'na mı yalvarıyorsun, senin bir Tanrın varsa benim yetmişiki puthanem var" der. Bunun üzerine Beğül oğlu Emre "sen putlarına yalvarırsın, ben alemleri yoktan var eden Alaha sığındım" der. Bu yakarış üzerine, Tanrı, Beğül Emre'ye kırk erce güç verir. Bunun üzerine düşmanını yenmeyi başarır.<sup>48</sup>

<sup>46</sup> Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 27; O. Şaik Gökyay, *a.g.e.*, s. 71.

<sup>47</sup> O. Şaik Gökyay, s. CCLXXV.

<sup>48</sup> *A.g.e.*, s. 123.

Bu dua örneklerinin yanısıra, çocuğu olmayan Dirse Han'a hamını, çocuğu olması için şu tavsiyede bulunur: "Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdır. İç-Oğuzun, Dış-Oğuzun beylerini üstüne yığınak et. Aç gör-sen doyor, yalıncağ gör-sen donat. Borçluyu burcundan kurtar. Tepe gibi et yağ, göl gibi kıımız sağdır, ulu toy eyle hacet dile. Olaki bir ağzı dualının berekatıyla Tanrı bize bir erdemli çocuk verir." Bunun üzerine Dirse Han bütün Oğuz beylerini toplar, açları doyurur, borçluyu borcundan kurtarır, tepe gibi et yağdırır, sel gibi kıımız sağdırır. Büyük bir ziyafet verir ve ziyafete katılanların duasıyla Tanrı'dan çocuk ister. Sonuçta Boğaç Han istediğine ulaşır ve Tanrı kedisine bir erkek çocuk verir.<sup>49</sup> Bu dua motiflerinde olayın sosyal boyutu ön plana çıkmaktadır. İnsanların ihtiyacını giderme ve onları memnun etme ve böylece Allah'ın hoşnutluğunu kazanarak, dileğine ulaşma inancını görüyoruz. Hikâyelerdeki dualar içinde, İslâmiyetten gelen amin ve salavat da yer almaktadır. Amin kelimesi bugün de bütün dualardan sonra söylenen bir yakarış sözü olup "Tanrım dileklerimi kabul et" demektir. Salavat da Hz. Peygamber için Allah'a yapılan bir dua olup dilimizde "salavat getirmek" deyiimi ile ifade olunur. Hikâyelerin çeşitli yerlerinde hep bu anlamdadır. Halk arasında pek yaygın olan bu dualardan başka, Dede Korkut kitabında Bamsı-Beyrek hikâyesinde "Tanrıya sığındı ism-i azam duası okudu" ifadesi de geçmektedir.<sup>50</sup> Kızkardeşini Beyrek için istemeye giden Dede Korkut'u, öfkelenip kılıçla çalmak isteyen Delü Karçar'ın kılıç tutan eli, Korkut Ata'nın ism-i azam duası okuyup "çalarsan elün kurusun" diye ettiği kargış üzerine, eli yukarıda asılı kalır. Bu olay Dede Korkut'un ermişliğine yorulur ki daha çok İslâmlıkla ilgilidir.<sup>51</sup>

Deli Dumrul hikâyesinde yer alan dua örneğinde, Azrail Deli Dumrul'un hanımının canını almaya geldiğinde, Deli Dumrul ulu Tanrı'ya şu şekilde yakarır:

Yücelerden yücesin  
 Kimse bilmez nicesin  
 Görklü Tanrı  
 Çok cahiller seni  
 Gökte arar yerde ister

<sup>49</sup> *A.g.e.*, s. 6.

<sup>50</sup> *A.g.e.*, s. 38.

<sup>51</sup> *A.g.e.*, s. CCCI.

Sen hod müminlerin gönlündesin  
 Dayım duran Cabbar Tanrı  
 Ulu yollar üzerine  
 İmaretler yapayım senün için  
 Aç görsem doyurayım senün için  
 Yalıncağ görsem donatayım senün için  
 Alurısan ikimüzün canını bile algıl  
 Korısan ikimüzün canın bile kogıl  
 Keremi çok Kaadir Tanrı.

Deli Dumrul'un bu sözleri Allah'ın hoşuna gider ve Azrail'e Deli Dumrul'un annesinin ve babasının canını almasını emreder. Birbiri için canını feda etmekten kaçınmayan Deli Dumrul ile hanımına da yüz kırk yıl ömür verir.

Buradaki dua örneğinde de toplumun refahına yönelik olarak vaadlerle birlikte cömertliğin, vefa duygusunun mükafaatlandırıldığı görülmektedir.<sup>52</sup>

Destanlarda bu dua örneklerinin yanısıra beddua motifleri de görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi kargamak kelimesi beddua etmek anlamında kullanılmıştır. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han'ın eşinin oğlunu yaralı olarak bulduğu Kazılık dağına hitaben yaptığı soylamada:

Akar senün sularun dağın Kazılık dağı  
 Akariken akmaz olsun  
 Biter senün otların Kazılık dağı  
 Biter iken bitmez olsun  
 Kaçar senin geyiklerün Kazılık dağı  
 Kaçariken kaçmaz olsun taş dönsün

bedduasına karşılık oğlu Boğaç Bey'in:

Ak südünü emdüğüm kadınım anam  
 Ağ bürçeklü izzetlü canım anam  
 Akarlı da sularına kargımağıl

<sup>52</sup> A.g.e., s. 82.

Kazılık dağınun suyunun günahı yokdur  
 Biterli de otlarına kargımağıl  
 Kazılık dağının suçu yoktur  
 Kaçar geyikliklerine kargımağıl  
 Kazılık dağınun geyiklerinün gühanı yokdur  
 Aslanıla kaplanına kargımağıl  
 Kazılık dağınun suçu yokdur  
 Kargarısan bagama karga  
 Bu suç, bu günah babamdandır<sup>53</sup>

İfadelerinde, suyun akışının durması, dağdan çıkan nehrin kuruması, yaylaklarda ot bitmemesi, ormanlarda geyiklerin taş olması bedduası bölgede hayatın durması demektir. Suyu akmayan otu bitmeyen ormanın da hayvanların koşuşmadığı yer çölleşmiş demek olacaktır ki böyle bir yerde de hayatın devam etmesi mümkün değildir. Buradaki örnekle dağa beddua edilmesi dağın daha önce belirlediği gibi kutsal sayılmasından ileri gelmektedir. Dua ve beddualar genelde kutsal değerler üzerine yapıldığı için burada da kutsal sayılan dağa dua edildiği gibi beddua edildiğini de görüyoruz. Geyikle ilgili olarak geçen geyiğin taşa dönmesi yönündeki beddua ifadesi geyiğin Türklerce kutsal sayılmasındandır.<sup>51</sup>

**Sonuç:** Dede Korkut hikâyelerinde yer alan dua motifleri İslâm öncesi eski Türk inançlarından izler taşımanın yanısıra, İslâm dini içinde yer alan zengin dua örneklerini de içine almaktadır. İslâm öncesi inanç izlerini taşıyan dua motiflerinde su, ağaç, dağ, at, kılıç, mızrak gibi Türklerin sosyal hayatında önemli yeri olan ve kutsallık ifade eden kavramların yer aldığını görüyoruz. Dağ, su, ağaç, orman, kaya kültleri eski Türk yazıtlarında yer su adı altında toplamıştır.<sup>55</sup> Göçebe psikolojisi ile tabiat unsurları, Türklerin hayatında birer canlı varlık gibi sayılmıştır. Gerekince dağa beddua edilmiş, sudan haber sorulmuştur. Tabiat parçalarından her birinin bir ruha sahip ol-

<sup>53</sup> *A.g.e.*, s. 11-12.

<sup>54</sup> Türk mitolojisinde geyik motifi için bakınız, Bahaettin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1971, s. 569.

<sup>55</sup> Dualarda geçen bu kavramların Türklerin inançları üzerindeki etkileri için bakınız Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çeviren: Aykut Kazancıgil, İstanbul 1994, s. 114-124.

duğu düşüncesi ile dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, ağaç, orman, demir, kılıç gibi unsurlar Türklerin inançları arasında önemli bir yer almıştır. İnsan hayatının devam etmesinde en gerekli olgular arasında yer alan bu temel kavramların, uçsuz bucaksız bozkırlarda, tabiatın kucağında yaşamak zorunda kalan Türklerin inançlarında nasıl yer ettiğini destanlardaki dua ve beddua örneklerinde görmekteyiz. Bugün bu inançların izleri Anadolu'nun bazı bölgelerinde görölmektedir. Dede Korkut destanlarında yer alan bu dua örneklerinde Türklerin İslâm öncesi inançlarının izlerini görmek mümkün olduğu gibi, İslâmiyetin kabulü ile yeni inanç sistemindeki yansımaları da görmek mümkündür.

